

A bodrogkeresztúri görög katolikus templom ikonosztázionja

A Zemplén megyei Bodrogkeresztúr 1764-ig Tokaj filiáléja volt.¹ Önállóvá válásakor csatolták hozzá az eredetileg Tokajhoz tartozó Tarcalt, Bodrogkisfaludot és Szeget, Longot.² Az 1792-es felmérésben Hegyaljai esperesség egyik önálló paróchiájaként szerepel. Leányegyháza volt ekkoriban Tarcalt, Bodrogkisfalud, Szegi prédiума és a Long nevű helység. Paróchusa összesen 730 lélekért felelt, jövedelme azonban viszonylag alacsonynak mondható, évente 70 rajnai Forint 26 krajcár volt. (Sárosnagypatak – azaz Sárospatak – 779 híve ugyanekkor 177 Forint 40 krajcárt adott lelkipásztorának.)³ Az 1806-os conscriptióban ugyanezek a filiálék már 972 lelket tettek ki, amelynek nagy részét továbbra is a bodrogkeresztúri és kislaludi közösség tagjai képezték (396 és 366 fő; ezen a két településen katekizáció is folyt, ami a paróchia fejlődésére utal). A prédikáció nyelve ekkor már mindegyik helységben magyar volt. Bodrogkeresztúron továbbá római katolikus, református, valamint evangélikus közösség is élt.⁴

A helyi görög katolikus kőtemplom építéséről több, egymásnak ellentmondó adat áll rendelkezésünkre. Sasvári László és az 1940-es *canonica visitatio* szerint már 1762-től állt a Szent Györgynek szentelt temploma, míg Kreplin Árpád szerint csak az 1764-es önálló anyaegyházzá válástól építették azt. Sasvári és a *canonica visitatio* közlésének alapja a templomtorony alatt, a hajóba nyíló bejárat fölött a falba vésett 1762-es évszám, ez azonban utólagos bevésés is lehet.⁵

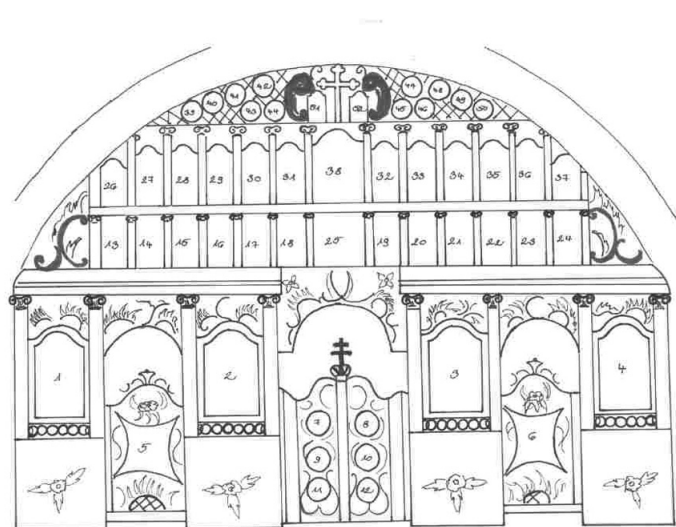
A tájegység legfrissebb műemlékjegyzéke – és ez tűnik a legvalószínűbbnek – viszont határozottan 1782-t teszi meg az építés idejének.⁶ Mindehhez hozzá kell tenni, hogy akármikor is létesítették, 1856 körül (1863-ban?) a Felső utcában kitört tűz következtében a templom jelentős károkat szenvedett, amelyet a hívek házilag munkájával sem tudtak teljesen rendbe tenni. A tetőzet és a torony így csak 1927-re épült fel újra.⁷ Egyhajós, nyújtott, dongaboltozatos építmény, amelynek szentély felőli oldalán egy-egy kórusfülke áll. Szentélye félköríves záródású.⁸

Az 52 képből álló ikonosztázon kívül a templomban található még két Szentháromság-festmény. Az egyik népies stílu-

sú, míg a másik képzett 19. századvégi mester alkotása lehet, azaz mindkettő a képfal megfestésénél későbbi. Az ikonosztáz stílusához, mégpedig az ünnepek sorához leginkább a szószerű festményei állnak közel. A szószerűhez vezető lépcső korlátján Krisztus és a samáriai asszony látható korszóval, míg a szószerű négy oldalán elliptikus mezőkben három apostol háromnegyedes figurája van. A képek keretelése és a szószerű kialakításának egyszerűsége arra utal, hogy egy időben készülhetett az ikonosztázzal, azaz körülbelül a 19. század elején. A hajó mennyezetének jelenlegi festése 20. századi.

Ikonosztáza (1. kép, 1. ábra) a hajót és a szentélyt elválasztó diadalívben található, melynek keletkezési idejére hasonlóképpen több lehetőséget állapítottak meg. Puskás László szerint 1807-ben festették, míg Sasvári László szerint az 1830-as években készítette a Kárpátaljáról származó Vidra Ferenc.⁹ Aggházy Mária az Országos Levéltár Magyar Kamarai Levéltárában található 1801-es levélre hivatkozva az ikonosztáz kialakítójának Jesper Lőrincet, a magát Franz Xaver Messerschmidt tanítványának nevező szobrászt tartja.¹⁰ Emellett felmerült még Szécsényi József nagykarolyi festő neve is.¹¹

Az ikonosztázon hozzávetőlegesen 6 méter széles és 5 méter magas. Négy soros, fekvő formátumú, fehér-arany színű az alapképsortól felfelé pontosan követi a diadalív szegmensívét. Az alapképsor magassága hozzávetőlegesen a fele a képfal egészének, vagyis a felsőbb sorok ikonjai nagyságrendekkel alacsonyabbak a helyi sorénál. Szintén a helyi sort emeli ki annak dús, növényi ornamensekből, levelekből, virágokból álló díszítése a kapukon és az ikonok feletti mezőkben.¹² Az alapképeket egymástól párnatagos, tojássoros oszlopfejezetű pilaszterek választják el egymástól, törzsükön egyszerű, ám elegáns rózsaszerű virágszálakkal. A második és harmadik szint ikonjai között szintén pilaszterek állnak, összehatásukban felfelé törekvést mutatva. Magukat a szinteket virágfejekkel díszített motívumok különítik el. Az ünnepek sorát kétoldalt voluták zárják le. A legfelső szinten kétoldalt áttört, rácsos alapra vannak ráhelyezve az ikonok. Középen fent pedig a Keresztrefeszítés-csoport emelkedik ki.¹³

1. kép: Ikonosztázon, Bodrogkeresztúr, 1807. Fotó: Simon Katalin

1. ábra

I. ALAPKÉPSOR:

Északi oldal: 1. Szent Miklós, 2. Istenszülő a gyermek Jézussal

Déli oldal: 3. Tanító Krisztus, 4. Szent György

Királyi ajtó, északi oldal: 7. Káin testvérgyilkossága, 9. Melchizedek;

11. Gedeon

Királyi ajtó, déli oldal: 8. Noé hálaáldozata, 10. Ábrahám és Izsák,

12. Salamon a templomban

Diákónusi ajtó, északi oldal: 5. Szent Mihály arkangyal

Diákónusi ajtó, déli oldal: 6. Gábiel arkangyal

II. ÜNNEPSOR:

Északi oldal: 13. Krisztus színeváltozása, 14. A Szentlélek alászállása,

15. Krisztus mennybemenetele, 16. Feltámadás, 17. Krisztus

megkeresztelkedése, 18. Krisztus születése

Déli oldal: 19. Az Istenszülő születése, 20. Mária mennybemenetele,

21. Mária bemutatása a templomban, 22. Jézus bemutatása a templomban,

23. Angyali üdvözlés, 24. Az Istenszülő elszenderedése

Középen: 25. Utolsó vacsora

III. APOSTOLSOR:

Északi oldal: 26. Szent Tamás, 27. Szent Bertalan, 28. Szent András,

29. Szent Lukács evangélista (?), 30. Szent Márk evangélista (?), 31. Szent Péter

Déli oldal: 32. Szent Pál, 33. Szent János evangélista, 34. Szent Máté

evangélista (?), 35. Szent Jakab, 36. Szent Fülöp

Középen: 38. Trónoló Krisztus

IV. PRÓFÉTÁK SORA: 38–50. Próféták

V. KERESZTFESZÍTÉS-CSOPORT:

Északi oldal: 51. Szűz Mária

Déli oldal: 52. Szent János evangélista

Középen kereszt a megfeszített Krisztussal

2. kép: Istenszülő a gyermek Jézussal, az ikonosztázion alapképe, Bodrogkeresztúr, 1807. Fotó: Simon Katalin

3. kép: Szent György, az ikonosztázion alapképe, Bodrogkeresztúr, 1807. Fotó: Simon Katalin

Az ikonosztáz lendületességét jelzi a különböző sorokban található ikonok lezárásának ritmikus váltakozása. Az alapképsor ikonjai nagy formátumúak, íves lezárásúak, míg az ünnepek sora festményei egyenes lezárású, álló téglány alakúak. A deésis sor ikonjain megismétlődik az alapképek íves lezárása. Állóképeik magasabbak az ünnepek képeinél, azonban ugyanolyan keskenyek, mint az ünnepek sorában találhatóak. A két felső szint egymástól való elválasztása kissé szerencsétlenül lett megoldva: A nézőnek az az érzése támad, mintha semmit nem tartanának a felső oszlopok, annyira váratlanul kezdődik el a rácsos felső szint a tondókkal, ráadásul a szélső két kép kisebb méretű, alacsonyabb lett, valamint a szélső oszlopok egyszerűen el lettek vágva a diadalív szegmense miatt. A faragó mentségére meg kell említeni, hogy még a legfelső szintbe, a kereszt mellé is megpróbált bibliai alakokat bezsúfolni, és ezt máshogy bajosan sikerült volna megoldania. A rácsos díszítés és a tondo-formátumú ikonok tehát ötletek. Lehetséges ugyanakkor, hogy a szélső apostol-alakokat a templom 1936-os mennyezet-felújításakor csonkították meg, mint ahogy az 1940-es *canonica visitatio* utal is erre.¹⁴

Az alapképsor félalakos képeinek megformálása a hagyományokat tükrözi, ötvözve a posztbizánci művészet életszerűsége törekvésével, ami a korszakban már „erősen archaizáló”-nak számít.¹⁵ Előbbi az arany háttérben és a mozdulatok szertartásosságában, utóbbi a kezek és arcok árnyékolásában, azaz a háromdimenziós képben, valamint az egyéni és mégis ideális voltában mutatkozik meg. A Királyi kaputól északra Mária van a gyermek Jézussal (2. kép), a diákónusi ajtó mellett pedig Szent Miklós. A Hodigitria-Istenanya baljában tartja a gyermek Jézust, jobbával pedig rámutat. Piros alapon arany virágmintás köpenyt visel. Jézus jobbával áldást oszt, baljában pedig a nyugati ikonográfia hatására a kék színű glóbuszt tartja.¹⁶ Mindegyikük mellett ott található monogramja görög betűkkel.¹⁷

Szent Miklós a Tanító Krisztushoz hasonló beállításban, jobb kezét áldásra emeli, miközben balját a zöldesfekete pulpi-

tusra helyezett csukott evangéliumoknyvre helyezi. Feje két oldalán egyházi szláv felirattal szerepel a neve: „Szent Miklós atya.”¹⁸ Krisztushoz hasonlóan szigorú pillantással tekint a hívekre. Omophorionja szürkésfehér alapon arannyal szegélyezett. A rajta található arany keresztek közül az omophorion hajtásánál található festése kissé problémás lett, mivel a festő jól érzékeltette a szürke árnyalataival a drapéria térbeliségét, ugyanakkor a hajtásnál lévő kereszt megfestésével mintha erről megfeledkezett volna. Szent Miklós világoskék phelonja szintén arannyal szegélyezett, és mint Mária köpenyén, itt is aranszínű virágokat szórt el a festő.¹⁹ A püspök fején a tetején kereszttel ékesített, diadém, csúcsos aranykorona van. A koronát kitöltő piros anyagon, csakúgy mint Szent Miklós szintén piros epigonationján hatszárnyú kerubfejek találhatóak, előbbin kétoldalt egy-egy. Az evangéliumoknyv szintén vörös színű, borítója közepén aranykereszt, sarkain virágfejes negyedköríves aranydíszek, gerincén két kapocs. A szent tekintetén kívül itt látható igazán, hogy az ikont jobboldali nézetre komponálták. A könyvet ugyanis axonometrikusan ábrázolja, gerince pedig nem a kép jobb, hanem baloldalán válik láthatóvá. Az alapképek közül talán itt érzékelhető legjobban a „rég” és az „új” keveredése.²⁰ A hagyományos arany háttér előtt egy hús-vér embert próbál ábrázolni az ikon alkotója, akinek ruháján egyszerre található a térszerű ábrázolásra törekvés, valamint a régi szokások tudattalan továbbélése. A népies irányzatra utalnak a testrészek arányai is. Máriánál nem annyira feltűnő, a Tanító Krisztusnál és Miklós püspökénél azonban jól megfigyelhető a fej túlzott nagysága. Ezzel ellentétben a kezek azonban Mária kivételével mindegyik szintnél az alapsorban túlságosan kicsinyek, már-már nőiesek, így Szent György éppenhogy megtartja lándzsáját.

A Királyi kaputól délre a Tanító Krisztus félalakja van nyitott könyvvel és áldó mozdulattal, mellette pedig a templom tituláris szentje, Szent György kerek pajzzsal és lándzsával. Krisztus nyitott könyvében a „Jöjjetek, Atyám áldottai...” (Mt 25, 34) kezdetű bibliai idézet áll, egyházi szláv nyelven.²¹

A Megváltót szemből ábrázolja a festő, ugyanakkor Jézus kissé balra tekint. Alakja szikár, csukott szája határozottságot sugall, baljának vékony ujjai éppen hogy megérintik és tartják a nyitott, sötét színű pulpitusra rakott evangéliumskönyvet. Krisztus Mária köpenyéhez hasonló, piros alapon arany szélű, virágmintás ruhát visel, valamivel dereka fölött fekete, végein arany rojtokkal díszített övvel. Vállán könnyed, kékeszöld köpeny, arca mellett kétoldalt monogramja, glóriájában görög felirat.²²

Az alapképeket a templom tituláris szentje, Szent György zárja le (3. kép). A festő fél- és háromnegyed alak közötti, enyhén jobboldalra fordított beállításban ábrázolja a szentet, aki lovagi ruhát visel, jobb kezében lándzsáját maga elé emeli, baljával pedig kerek pajzsára támaszkodik, amelynek csak háromnegyed része látható. Az ikon alján, baloldalt a szent kardja látható átlós beállításban. György pajzsán körben egyházi szláv nyelven írt felirat,²³ középrészében baloldalt a pajzs felét kitöltő barnásszínű, tekergőző sárkány, jobb felső részében pedig egy sziklán az imádkozó, térdeplő, kékruhás szűz. Szent György ezüstsínű, arannyal szegélyezett mell- és vállvertet visel, mellén arany kereszttel. A vértzet alatt sötétkék ing, fölötté vörös köpeny, mindegyik aranyszegéllyel. Mellkasán vörös színű, szelvényben három-három aranycsíkkal mintázott szalag van átvetve. Arca pirosposzsgás, fiatal, szakálltalan, haja barna, vállig érő. A harcos szentek effajta kompozíciós ábrázolása – a szent vértzetben, egyik kezében kivont kardjával, másikkal csatáját ábrázoló pajzsára támaszkodva – a 18. században kedvelt megoldás volt, máshol is megtalálható, így például a nyírpasznyai ikonosztázion Szent Mihály-alapképe is hasonló beállítású.²⁴

A diákónusi ajtókon a két arkangyal, Mihály és Gábel taláható, míg a Királyi kapun hat ószövetségi jelenet. Az angyalokat ábrázoló képmezők formája fekvő négyzethez hasonlatos, szárai azonban nem egyenesek, hanem szegmensívvel kapcsolódnak egymáshoz. Az északi kapu szárnyára festették Mihályt. Alakját dúsan redőzött vörös drapéria öleli körül. Bal karját fenyegetően emeli magasba, míg jobb kezében tartja

vörösen izzó kardját, és támasztja azt vállára. Gábel alakja békésebb, megfestésénél melegebb színeket is használt a festő. Fehér színű, arannyal szegélyezett ruhája és Gábeléhez hasonlóan vörös, dúsan redőzött drapériája fedi be testét. Jobb karját finoman emeli fel, míg balját maga elé tartja, mintegy rámutatva az ölében lévő rózsákra. Mindkét szent arca fiatal, szakáll nélküli, hajuk barna. Az ikonok a diákónusi ajtó felső részében lettek elhelyezve. Az ajtók alul egyenesen, felül közepesen kicsúcsosodva záródnak. Az ajtók áttört faragványai leveleket, míg a felső részben rózsát utánoz. Legalul megjelenik egy szegmensív részben az ikonosztáz tetején lévő rácsozat is.²⁵

A Királyi kapu (4. kép) két szárnyán egymás alatt három-három tondóban ószövetségi jelenetek találhatók. Középen, az összecukott kaput korona és annál hangsúlyosabb kettős kereszt koronázza meg. A szárnyak alul egyenes lezárásúak, felül együttesen közepre kicsúcsosodó vonalban végződnek. A tondókat kacskaringós vonalban cikázó levelek és indák fogják közre, melyek a legalsó képeknél tulipán-sziluettet adva ölelik körül a festményeket. A faragványok arányait tekintve nagyobbak, hangsúlyosabbak a szélső, diákónusi ajtók díszítésénél. A faragványok az ajtókeretet leszámítva itt aranyozottak, míg a szélső kapuknál a fehér is szerepet kap. A Királyi kapu két szárnya két-két darabból lett kifaragva, melyeket alul a hátoldalon vaspánttal fogtak össze. Ezekből néhány darab letört, a déli szárny felső részét hátul utólag beillesztett fával próbálták összefogni. Az ikonosztázion egésze és ezen belül a kapuk is restaurálásra szorulnának. Nemrég egy román származású festő megpróbálta önállóan felújítani a képfalat, ám munkáját abbahagyta, mivel a Királyi kapu Testvérgyilkosságáról megtisztítás helyett az eredeti festékréteget is levitte, amelynek nyomai jól láthatók, különösen, ha összehasonlítjuk a többi, kapun található tondóval.²⁶ A kapu ószövetségi áldozatokat ábrázoló jeleneteit balról jobbra és felülről lefelé lehet időrendben végignézni, melyek a következők: Káin testvérgyilkossága, Noé hálááldozata, Melchizedek, Ábrahám és Izsák, Gedeon, és végül Salamon a templomban.²⁷ A jelenetek Salamon templomi áldozata kivételével a szabadban játszódnak, ábrázolásmódjuk naív, népies, a mozdulatok egyszerűek, de beszédesek, lásd például Káin és Ábrahám fenyegetően felemelt kezét. Az ószövetségi áldozatok, mint előképek ilyen formában megtalálhatók a hajdúdorogi görög katolikus székesegyház ikonosztázionjának Királyi kapuján, amely stílusában a miskolci, egri orthodox templom ikonosztázionját faragó Jankovics Miklós működéséhez köthető, valamint a szerencsi görög katolikus Istenszülő elszenderedése-templom ikonosztázionjának predellaképén.

Az ünnepek sorában északon Krisztus, délen Mária életéből vett jelenetek találhatók. Északon a Transzfigurációval kezdve a Szentlélek alászállását, a Mennybemenetelt, a Feltmadást, Krisztus megkeresztelkedését és Születését láthatjuk, a másik oldalon Mária születését, Az Istenszülő oltalmát, két oldalán prófétákkal, majd Mária bemutatását a templomban, Krisztus bemutatását a templomban, végül az Örömhírvételt és az Elszenderedést. A sor közepén a szint többi ikonjához viszonyítva egy valamivel több, mint kétszer akkora széles kép található, rajta az Utolsó vacsorával.

Efölött az apostolokkal, egyházyatákkal körülvett Trónoló Krisztus áll,²⁸ főpapi díszben, áldó mozdulattal és nyitott könyvvel. Mindegyik apostol mellett ott található attribútuma, így az evangelisták kivételével mindegyik viszonylag könnyen azonosítható.²⁹ Baloldalt Tamás nyitja a sort egy lándzsával, mellette Bertalan, kezében késsel, utána András a kereszttel, majd két evangélista (valószínűleg Szent Lukács és Szent

4. A bodrogkeresztúri ikonosztázion Királyi kapuja, Bodrogkeresztúr, 1807. Fotó: Simon Katalin

Márk), végül Péter a kulccsal. Krisztus másik oldalán Szent Pál támaszkodik kardjára, utána ismét két evangélista következik (Szent János és Szent Máté?), majd Jakab támaszkodik egy botra. Az utolsó két apostol Simon a fűrésszel, és Fülöp zárja a sort.³⁰ Az apostolok megformálása az alapképekével rokon. Alig látható arany háttér előtt, egészalakosan ábrázolja őket a festő, mégpedig térbeliségre törekedve. Az apostolok testét a drapériák redőzésével, valamint a lépő mozdulat, kontrapoztos ábrázolás révén igyekszik érzékeltetni. Mindegyikük tekintete középre irányul. Az ikonok ezen része erősen elsötétedett, néhol nehezen kivehetők az eredeti színek. A képek hordozóanyaga szintén restaurálásra szorulna, különösen a jobboldali ikonoknál, ahol Simonnál és Jakabnál a fa megvetemedése miatt az kettétört, és az ikonokat is jelentősen károsította.

Az apostolok fölött, az ikonosztázion legfelső részén rácsos mintázatú alapon a próféták tondói állnak, kissé bezsúfolva a diadalív tetejébe, annak ívéhez igazodva négy-négy, valamint azok alatt, az ikonosztáz középrészén a másik kettő-kettő. A tondók valamint a rácsozat az apostolokat elválasztó pilaszterek szervesen folytatásaként jelennek meg, mintha az apostolok sora fölött elvágták volna a képfalat. A rácsozat közepén szegmensívben vezetett volutákban végződik, amelyek az ikonosztáz közepén magasodó *deésis* fele fordulnak. Utóbbi jelenet két „mellékszereplőjét”, Máriát és evangélista Szent Jánost az alapképekkel és az apostolokkal egyező formátumú, felül ívesen lezárt képmezőbe helyezte a festő. Közöttük rácsos alapzaton emelkedik ki a kereszt, a Trónoló Krisztus felett. A legfőbb szint ikonjai nehezen kivehetők, erősen elsötétedtek.

Szerkezeti az ikonosztázionnak az ünnepek sorától felfelé – a próféták alapját adó rácsozat kivételével – tömör alapja van. Ezt a részt két vízszintes gerenda merevíti és fogja össze. A felső a Trónoló Krisztus-ikon középvezetében, míg az alsó a kapuk fölött, az ünnepek alatt fut végig. Az alsó gerenda Királyi Kapunál lévő részlete a hajó felől is jól látható, mivel a kapu tetejét díszítő fehérre festett, félköríves lezárás fölötti faragott ornamensek nem tudják eltakarni. Ennek kiküszöbölésére, vagy inkább ellensúlyozására a gerenda látható részét fehérre festették, és szélére egy-egy, az Ünnepek sora alatt és fölött is előforduló négyszirmú virágfejet faragtak. A megoldás azonban nem a legszerencsésebb, mivel erőszakkal megszakítja az alapképek fölötti párkányzat vonalát.

Az apostolok és próféták, valamint a *deésis* ikonjai szervesen hozzátartoznak az ikonosztázion építészeti alapjához. A Trónoló Krisztust és az ünnepeket úgy tűnik, utólagosan rakták helyükre.

Az alapképsor szintjén az ikon és építészeti kerete szintén összetartozik. Az egy-egy képhez tartozó rész három-három függőleges deszkából lett összeillesztve, amelyet az ikonok alatt kivágtak, hogy egymás után sorjázó faragott karikákat illesszenek be díszítésként. A deszkákat két-két gerenda fogja össze, az alsó, vaskosabb a kivágtott rész alatt, míg a másik körülbelül az ikonok tetejének vonalában megy végig.

A bodrogkeresztúri ikonosztázion jelentősége abban áll, hogy megpróbálta hűen követni az évszázadok alatt meggyökeresedett tradíciót. Az ikonok stílusa páratlanul hagyományőrző a hegyaljai ikonosztázionok között, a szentek beleérzéssel ábrázolt arckifejezése, a képek meleg színvilága, összhangja az arany háttérrel (ahol ez van) a bizánci örökség meglétéről, évszázados hagyományáról tanúskodik. A hagyományok – akár öntudatlan – továbbélésére utal, hogy az ikonok beillesztésénél ügyeltek a kép bemélyítésére, azaz a kovcsig kialakítására.³¹ A festészeti értékekkel ellentétben szerkezeti inkább a

túlzott leegyszerűsítés, az építészetből vett elemek (oszlopok, pilaszterek) redukálása jellemzi, ez azonban nem von le az ikonosztáz értékéből, hiszen a figyelmet a ikonokra irányítja.

Jegyzetek

- 1 KREPLIN Árpád: *Bodrogkeresztúr*. In: MOSOLYÓ József: *Tokaj és vidéke. Magyar Városok Monográfiája VII.* Szerk.: Dr. LADÁNYI Miksa. Budapest, Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1930. (a továbbiakban KREPLIN, 1930.) 166., SASVÁRI László: *Templomok ruszin örökségünkben*. Budapest, 2001. (a továbbiakban SASVÁRI, 2001.) 24.
- 2 KREPLIN, 1930. 166.
- 3 *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása*. Vasvári Pál Társaság füzetek 3. Szerk.: UD-VARI István. Nyíregyháza, 1990. 99–100. A jövedelem nagysága úgy tűnik nem csak a hívek létszámától és anyagi körülményeitől, lakóhelyüktől függött, hanem attól is, hogy egy-egy településen csak szórványként képviseltették magukat, vagy pedig erős közösségként.
- 4 BENDÁSZ István – KOI István: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészsegeinek 1792. évi katalógusa*. Nyíregyháza, 1994. 143.
- 5 SASVÁRI, 2001. 24–25. és *Görög Katolikus Püspöki Levéltár, Püspöki Levéltár, Canonica Visitatio, Protocollumok* (a továbbiakban GKPL I.1.b.), Bodrogkeresztúrra vonatkozó iratok, 1940. KREPLIN, 1930. 166. Szintén Kreplin adatát hozzák *Magyarország megyei kézikönyvei 4/2.* Főszerk.: Dr. TÍNER Lajos. CEBA, 1998. 73.
- 6 SZABADFALVI József – CSERI Miklós (szerk.): *Tokaj és környéke. Borsod-Abaúj-Zemplén megye képes műemlékjegyzéke*. Miskolc, 1992. (a továbbiakban SZABADFALVI – CSERI, 1992.) 12. A bodrogkeresztúri templom építése egybeesett az egyházközség Tokajtól való függetlenedésével, aminek, paradox módon, a tokaji paróchus volt a kezdeményezője. A templom építésében a kiskaludi hívek is segédkeztek. A bodrogkeresztúri egyház első paróchusa Glyusz Dániel lett 1772-ben, ugyanekkor lett az egyház filiája Kiskalud („...Posteaquam vero industria parochi Tokajensis in oppido B.Keresztur ecclesia murata labore et sumptibus incolarum Kereszturienium ac Kiskaludiensium exstructa fuisset, ac successive parochiae neoerectae fideles parochum introduxissent Administratorem. Reverendum. Dominum Danielem Glyusz anno 1772...”, a tokaji paróchia protocollumból). Tarcalt maga a tokaji paróchus, Zsuhrovics András adta át a bodrogkeresztúrinak, mivel betegsége miatt nem volt képes az ottani szolgálatot is ellátni. Az iratokat lásd Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár, *Hodinka-hagyaték*, Ms. 4812/15. (*Tokaj, görög katolikus paróchia*) és Ms. 4812/17. (*Tokajra vonatkozó vegyes iratok*).
- 7 *Magyarország megyei kézikönyvei 4/2.* 1998. 73. Az 1940-es *canonica visitatio* határozottan 1863-at teszi meg a tűzvész idejének, ahol így írják le a templom korabeli állapotát: „...Öreg emberek elbeszélése szerint már korábban gör. keleti templom volt, mint a tokaji. [Ezt alátámasztó adatot nem találtam. – S.K.] 1800 és 1897 években javítva. 1863 évben az egész felső utcával a templom leégett, a tornya ledült és az északi oldalon a fal leomlott. 1866 évben csonkán, torony nélkül használható állapotban restaurálták. 1897 évben zsindelyezték újra. 1920 évben a tetőszerkezet rendbehozása nélkül, az elkorhadt zsindely helyett a templom hajóját Ternó palával befedték. Általában

- hivatalos megállapítást nyert, hogy a templom barokk stílusban épült, melyet a későbbi időben a javításokkal teljesen tönkretettek, szakemberek a reustálásoknál nem dolgoztak soha. 1927 évben a templomhoz 26 m. magas tornyot építettek és az egész templomot retusálták. A szakértelem nélkül végzett korábbi javítások folytán 1935 évben az egész templom, hajó és szentély csapos mennyezetes tetőszerkezete az összeroskadás helyzetébe vesélyébe jutott és hatóságilag bezárták a templomot. 1936 évben Gongá Antal építési vállalkozó a Sátoraljaúj helyi m.kir.államépítészeti Hivatal és sajátterve szerint a templomot teljesen újjá építette. A sárba rakott templom falait részben lebontotta és 2.80m-rel emelte, a lapos mennyezet helyett a hajót boltívesse építette: A kórus nélküli templomot kórusal látta el. Az egész templomot nemcsak vakolattal és 3 darab vasbeton ablakkerettel ellátva stilszerűbbé tette. A téglalábazat helyett mozaik padlózatot készített. / Ugyanez évben a templomot művésziesen kifestettek, az ikonostásiont átjavították (!) és a főoltárt átalakították az előkészítő oltárral együtt. / Templom egész hossza 20.94m. szélessége 6.80 m magassága 9.50m” GKPL I.1.b., Bodrogkeresztúr, 1940.
- 8 SZABADFALVI – CSERI, 1992. 12.
 - 9 *Házad ékessége. Görögkatolikus templomok, ikonok, ikonosztázok Magyarországon.* Szerk.: PUSKÁS László. Nyíregyháza, 1991. (a továbbiakban PUSKÁS L., 1991.) 108. kép, SASVÁRI, 2001. 24–25. Az ikonosztáz építésének időpontja máshol Puskás Lászlónál 1807, sőt, Magyarország műemlékjegyzékében a 18. század második fele, utóbbi helyen késő barokk stílusúnak mondva az ikonosztázt. *Magyarország műemlékjegyzéke*, 1976. 212. Az 1807-es keletkezés alapja az alakkép Istenszülő-ikonjának felirata. PUSKÁS Bernadett: *A görög katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon. Hagyomány és megújulás.* Budapest – Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2008. 256.
 - 10 AGGHÁZY Mária: *A barokk szobrászat Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959. II. 287. Jesper más munkájáról nem tudunk. Emellett megjegyzendő, hogy a bodrogkeresztúri ikonosztáz értéke nem annak egyszerű szobrászi kialakításában, hanem a népies, hagyományörző ikonokban rejlik. A levél jelzete: MOL Cam. Hung. Aedilia 1801. fons. 9. posíto 182.
 - 11 SZABADFALVI – CSERI, 1992. 12. Szécsényi Józsefhez még az abaújszántói görög katolikus templom egyik – nem az ikonosztázon található – Mária-ikonja köthető.
 - 12 A virágdísz jelenik meg az alakképek alatti mezőkben is: Mindegyik ikon alatt egy-egy nagyobb leveles virágfej található.
 - 13 PUSKÁS Bernadett: *A görög katolikusok művészete Magyarországon.* In: *A keleti kereszténység Magyarországon.* Szerk.: Doncevsz Toso és Szőke LAJOS. Budapest, 2007. 249–292. (a továbbiakban PUSKÁS B., 2007.) 272. A 18. századtól megjelenő barokk és rokokó elem a rácsozat és a kagylómotívum. Előbbi több helyen is megtalálható a bodrogkeresztúri ikonosztázon.
 - 14 GKPL I.1.b., Bodrogkeresztúr, 1940.
 - 15 PUSKÁS Bernadett: *Istenszülő a gyermek Jézussal-ábrázolások az Északkelet-Kárpátok vidékének ikonjain.* In: *Művészettörténeti Értesítő.* 1989 (XXXVIII.) 1–4. szám. 85.
 - 16 PUSKÁS Bernadett: *Kelet és Nyugat határán. Ikonok a Kárpát-vidéken a 15-18. században.* Katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1991. 12.
 - 17 Mária mellett: ΜΡ. ΘΥ. (Μητηρ Θεου), Jézus mellett: ΙΧ. Σ. (Ιησους Χριστος) és a glóriájában: ΩΝ. A glória tetején lévő omega, valamint a kétoldali o és n jelentése: „az, aki” (ο ων). Itt azonban Mária kendője eltakarná az omikront, amit úgy tűnik, nem is írtak itt ki, ellentétben a Tanító Krisztus-alakképpel, ahol világosan láthatóak a betűk: Ω / O / N, Krisztus két oldalán pedig monogramja: IC XC.
 - 18 С. ОЦЪ. НКОЛАЙ. (Святыи Отецъ Николай)
 - 19 A 17. század közepétől kezdve jelentek meg a szenteket korabeli ruhában, így pl. virágmintás phelonban ábrázoló képek. Ilyesmi látható a tolcsvai egykori ikonosztáz Szent Miklósán is. PUSKÁS B., 2007. 266.
 - 20 Nagy Márta szerint a görög katolikusoknál már a 17. században születtek népies munkák, míg az orthodoxoknál inkább a 19. századtól. Nagy Márta a népies stílus lényegét a nyugati minták átvételében látja, véleménye szerint az ilyen művek – leginkább gyenge kvalitásuk miatt – általában történeti értékkel bírnak. NAGY, 2000. 74. Bodrogkeresztúron a népies művészet ilyen jellegű értékelése mellett azonban figyelembe kell venni az a alakképek hagyományos, (poszt)bizánci mintaképeit is.
 - 21 „Придѣйте благословеніе отца моего насладите оуготованное вамъ царствіе небесное”
 - 22 A glórián felül: ω, kétoldalt: o / v. Az omega és az omikron megcserélve szokott szerepelni.
 - 23 СѢИ ВѢАКО МУЧЕНИКЪ ГЕΩΡΓІИ („Nagy Szent György vértanú”) Amint látható, a feliratoknál a görög és a cirill betűk keverednek.
 - 24 PUSKÁS L., 1991. 44. kép.
 - 25 A Gábrriel angyalnál található résznél a rácsozatból kitört egy-egy darab, így csak egy-egy fehér rész maradt.
 - 26 Sebődi Miklós atya közlése.
 - 27 A jelenetek felismerését megkönnyítik a feliratok: 1. ΑΒΕΛ 2. ΝΩΕ 3. ΜΕΛΚΙΣΕΔΕΚ... (az utolsó betűket nem lehet látni a sötét háttér miatt) 4. ΑΒΡΑΑ. 5. ΓΕΔΕΘ 6. ΣΑΛΑΜΟ.
 - 28 Krisztust a 18. századtól kezdve kizárólag Főpapként ábrázolják az apostolok közt, mint „a nagy eljövendő ég Főpapját” PUSKÁS Bernadett: *Ikonosztázionjaink hagyományai III. Az ikonosztázion-szerkezet és a barokk.* In: *Athanasiana* 9. Nyíregyháza, 1999. 51–60.
 - 29 A legtöbb apostolt egyértelmű jelképpel (pl. Bertalant késsel vagy saját lenyúzott bőrével, Andrást az András-keresztel) ábrázolják, addig néhányánál előfordulhat ugyanaz az attribútum, így Fülöpnél és Mátyásnál is lehet kereszt, ami megnehezítheti azonosításukat.
 - 30 Míg a többi apostol azonosításánál nagy segítséget jelent attribútumuk (fűrész, kés, András-kereszt...), addig az evangelistáknál – felirat híján – csak az evangéliumoskönyvet láthatjuk. Mégis az alábbi sorrendben való szerepeltetésüket valószínűsíti, hogy a pár évtizeddel korábbi tokaji, valamint a 18. század közepén készült sátoraljaúj helyi ikonosztázon ugyanebben a sorrendben szerepelnek az apostolok. Emellett hasonló karakteres vonások figyelhetők meg a fentebbi ikonosztázok alakjain, így Szent Jánost fiatalemberként ábrázolják.
 - 31 Nagymihályi Géza szerint a bodrogkeresztúri ikonosztázion „...igazi provinciális alkotás. Az állványzat rusztikus faragású, elnagyolt, hatalmasra méretezett fülkagyló motívumokkal... A deészisz sor őrzi a régi hagyományt, az apostolok képei nem önálló, a többitől független kompozíciók, hanem a Pantokrátortól függenek...” NAGYMIHÁLYI, 1999. 18–19.

The Iconostasis of the Greek Catholic Church in Bodrogkeresztúr

The Greek Catholic parish in Bodrogkeresztúr (Zemplén County, now in the north-eastern part of Hungary) became independent in 1764, having had formerly belonged to the Deanery of Tokaj-Hegyalja. Their stonechurch (dedicated to Saint George) was built in the second half of the 18th century, while the iconostasis was erected around 1807. The latter stands in the triumphal arch of the nave, it is about six metres wide and five metres high. It was probably carved by Lőrinc Jesper,

a disciple of Messerschmidt. However, the painter is difficult to determine. One suggestion is Ferenc Vidra, who painted another Greek Catholic iconostasis in the 1830s. The other possible artist is József Szécsényi from Nagykároly, who has been proven to have painted the Virgin-icon in Abaújszántó. The iconostasis has five rows. Although the carvings are not of high quality, the icons, especially the ground-icons, follow the manner of late- and postbyzantine art, and show how the (post)byzantine tradition changed over the centuries and turned into the “folk art” of Greek Catholic believers.